

ПОЖИДАЄВА О.А.
(Класичний приватний ун-т)

ЩОДО ПРОБЛЕМИ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

The article deals with various theories of linguistic personality, as a native speaker, who is thinking on a definite language. Article's investigations are devoted to the reviewing of the linguistic personality's phenomenon and its components. Linguistic personality's functioning in different levels, including in particular: verbal semantic, cognitive and pragmatic levels is revealed.

Key words: *linguistic personality, linguistic personality's levels, linguistic category, anthropocentrism, verbal semantic level, cognitive level, pragmatic level.*

У статті розглянуто деякі аспекти проблеми мовної особистості у сучасній лінгвістиці, яка є носієм мови та яка міркує конкретною мовою.

Вивчення ролі людського фактору отримало в теперішній час новий імпульс у зв'язку з гуманітаризацією науки – у мовознавстві, психолінгвістиці, соціолінгвістиці досліджуються питання про значення людського фактору у процесах породження мовлення, механізмах експресивності, особливостях індивідуального мовлення, її соціальної диференціації та варіювання.

Мовна особистість – це, власне, особистість, охарактеризована з боку впливу належної їй мовної культури на її особистісні якості та соціально-культурну ефективність її діяльності як суб'єкта суспільних відносин.

В історії мовознавства проблема мовної особистості формувалася поступово. Спочатку людина у мові розумілася окремими, розрізненими уявленнями про навикі говоріння та слухання, які основані на психології мислення; людина та її цілі постулювалися у якості об'єкту лінгвістичного дослідження (XIX – перша половина ХХст.). У другій половині ХХст. і, особливо в останні його десятиліття, мовна особистість визнана повноправним об'єктом лінгвістики, вчених почали цікавити питання про формування моделі мовної особистості та різноманітні підходи до її вивчення. Сучасна антропоцентрична лінгвістика уміщує мовну особистість у центр своєї уваги. Вона стає тим стрижньовим визначальним поняттям, навколо якого розгортається обговорення найбільш цікавих сьогодні проблем загального мовознавства. Мовна особистість інтегрує різні галузі лінгвістики. У лінгвістичній традиції під «мовною особистістю» перш за все, розуміється людина як носій мови, узятий зі сторони його здібності до мовленнєвої діяльності, тобто мовна особистість віддзеркалює психофізіологічні властивості індивіда, які дозволяють йому відтворювати та сприймати мовленнєві твори. Виникнувши на перетині лінгвістики та психолінгвістики, теорія мовної особистості поєднала у собі обидві галузі наукового знання, що відкрило додаткові можливості для глибинного та багатомірного підходу до проблеми співвідношення мови та мислення.

Погляд на світ, відображений у мові особистості, на наш погляд, позначає її ціннісні орієнтації. Мова особистості впливає на її духовний розвиток. Необхідно зазначити, що уявленнями про мовну особистість імпліцитно оперували вже Г.Штейнталь, В.Вунд, А.А. Шахматов. Перше удавання до мовної особистості пов'язане з іменем німецького вченого Й.Вейсгербера, а у російській лінгвістиці перші кроки у даній галузі здійснив В.В.Виноградов, який виділяв особистість автора та особистість персонажа. Г.І.Богін створив модель мовної особистості, у якій людина розглядається з точки зору її «готовності відтворювати мовленнєві вчинки, створювати і сприймати твори мовлення» [Богін 1984, с. 12]. У широкий науковий вжиток дане поняття ввів Ю.Н. Караулов, слідом за яким ми вважаємо що мовна особистість – це людина яка здатна створювати та сприймати тексти, які відрізняються: 1) ступенем структурно-мовної складності; 2) глибиною і точністю висловлювання; 3) певною цільовою спрямованістю.

На сьогоднішній день є відомими різноманітні підходи до вивчення мовної особистості, говорять про полілектну (багатолюдську) та ідеолектну (окремолодську) особистості (В.П.Нерознак), етносемантичну особистість (С.Г. Воркачев), семіологічну особистість (А.Г. Баранов). Робиться спроба вивчити російську мовну особистість (Ю.Н. Караулов), мовну особистість західної і східної культур (Т.Н. Снітко) та інші.

Вчені, звертаючись до означеної проблеми, прагнуть досліджувати взаємний детермінізм соціальних, культурних і мовних факторів у суспільстві, аналізуючи ті чи інші кореляції між соціокультурними і мовними структурами на широкому географічному й історичному просторі. Українські вчені здебільш віддають перевагу розглядові впливу та взаємодії соціальних і культурних підстав трансформації суспільства (Є.І. Головаха, С.А. Макєєв, Н.В. Паніна).

В. Іванишин та Я. Радевич-Вінницький приділяють увагу дослідженню спільного впливу соціокультурних і мовних особливостей на зміни українського суспільства. Однак вони не обговорюють мовну особистість і мовне середовище як поняття.

Мета статті полягає у всебічному аналізі поняття «мовна особистість» та її рівневої моделі у сучасному мовознавстві.

Термін «мовна особистість», за нашими спостереженнями, розглядається у різних аспектах: і як мовна особистість окремо взятої людини, і як мовна особистість носія певного типу мовленнєвої культури (елітарної, середньо літературної, простої мови і т.д.). Як відзначає О.Б. Сиротиніна, формування мовної особистості починається у самому ранньому дитинстві, і продовжується усе життя [Сиротиніна 1997, с. 28]

Щодо структури мовної особистості, то Ю.Н. Караулов розробив її рівневу модель в якій виділяє три її структурних рівня: вербально-семантичний (семантико-стройовий, інваріантний), який відображає ступінь володіння повсякденною мовою, когнітивний (тезаурусний), на якому здійснюється актуалізація та ідентифікація релевантних знань та уявлень, притаманних соціуму (мовної особистості) та які створюють колективний та (або) індивідуальний когнітивний простір. Даний рівень передбачує відображення

мовної моделі світу особистості, її тезаурусу, культури. Третій рівень – вищий рівень – прагматичний (мотиваційний). Він включає в себе виявлення і характеристику мотивів і цілей, які є рухомим інструментом розвитку мовної особистості [Караулов 1987, с.35].

Таким чином, рівнева модель Ю.Н.Караулова, дозволяє розглянути різноманітні якісні ознаки мовної особистості у рамках трьох істотних характеристик – вербально-семантичної, або власне мовної, когнітивної (пізнавальної) і прагматичної. Вербально-семантична характеристика структури мовної особистості складається з лексику індивідуума – усього запасу слів та словосполучень, якими він користується у природній вербальній комунікації. При цьому враховується не тільки кількість лексичних одиниць, але й вміння правильно використовувати вербальні засоби у відповідності до норм соціальної диференціації і варіативності, функціонально-стилістичної цінності. Нам уявляється доцільним проаналізувати найбільш типові вербально-семантичні характеристики іспаномовної особистості. Однією з таких характеристик можуть бути соціально-дистантні форми звернення (Señora, Señor, Señorita, Caballero, Doctor). Однак, як відмічає Н.М. Фірсова «в іспанському суспільстві поступово трансформуються мовленнєві уподобання, у першу чергу, в сторону усунення дистанції між комунікантами, інтимізації спілкування, невимушеності, спрощеності, етичної пониження мовлення» [Фірсова 2007, с.119]. Так, наприклад, в останні роки відмічаються зміни у використанні займенникових форм Tú/Usted (ти/Ви), що раніше було своєрідним індикатором соціальних та вікових ознак. Сьогодні цілком природним є звертання студента до викладача, співробітника до керівника на «ти». Однак не спостерігається однотайність в оцінці даного явища. Молодь бачить в цьому рівність у соціальному положенні.

Разом з тим, для іспанців використання в мовленні різного роду комплементів є проявом ввічливої поведінки. Особливо слід відмітити національно-специфічний тип комплементу – «піроп» (piropo), який передбачає достатньо емоційне схвалення вголос краси незнайомих жінок, який супроводжується різними вигуками та невербальними засобами комунікації. В іспанській мові переважає значна кількість емоційно-експресивних форм звернення до адресатів жіночої статі, які марковані позитивним стилістичним забарвленням: “Reina” (королева), “Vida mía” (життя моє), “Cariña” (ніжність).

Когнітивна характеристика мовної особистості пов'язана з її інтелектуальними здібностями, її пізнавальною діяльністю, яка зумовлює розумові процеси та національно-специфічна сукупність понять, ідей, концептів, яка складається у певну картину світу, і яка є присвоєною особистістю у даному соціокультурному середовищі що реалізується нею у мовленнєвому спілкуванні. В кожного індивідуума у процесі його розвитку вироблюються ідеї, концепти, які відображають його бачення картини світу. У його свідомості вони представлені як деяка ієрархія – система соціальних і культурологічних цінностей, сформованих у конкретних умовах соціального досвіду і діяльності. Це відображається у використанні улюблених розмовних формул та індивідуальних мовленнєвих зворотах, за якими ми часто впізнаємо

відому особистість. Наведемо декілька прикладів з ієрархії життєвих цінностей в іспанській мові. Предметом аналізу є матеріали іспансько-російського асоціативного словника [Санчес, Караулов, Черкасова 2001, с.145]. На перше місце виходять Життя (Vida) та Кохання (Amor). У іспанському менталітеті над всім панує Vida (Життя), яке так само як і в російській мові, асоціюється з образом «шляху, дороги»: vivir (жити) у відповідній статті словника пов'язане з andar «йти, крокувати», а vida – з camino «шлях, дорога». У продовженні, відмітимо, що в іспанській мові зона Poder (сила, могутність, влада) пов'язана із «свободою» та «необхідністю». Розвиненість цієї зони та різновид наповнюючи її концепти (fuerza «сила», importante «важливий», difícil «важкий») свідчить про активне налаштування свідомості іспаномовної особистості, а «обман», «ілюзія» (mentira, ilusión) виникають як наслідок сприйняття здійсненого, але яке не дало очікуваного результату активної дії. Життя, як вдало висловилася Н.Д. Арутюнова [Арутюнова 1998, с. 617], аналізуючи концепт «долі», феномен онтологічний, - воно є, а Poder, - продовжимо ми її думку, - концепт, який історично склався у свідомості людей та який ґрунтується на відчутті, що хід та вихід нашого життя залежать від нас самих. Природу у ядрі свідомості іспаномовної особистості символізує Luz «світло». Для іспанської свідомості є важливими у даній концептуальній зоні три «с» - campo «поле», cielo «небо» та calor «тепло».

Прагматична характеристика мовної особистості визначається цілями і завданнями комунікації – наміром мовця, його інтересами, мотивами та конкретними комунікативними установками. До прагматичного рівню відносяться, по-перше, національно-детерміновані принципи, стратегії та правила спілкування. По-друге, ці правила реалізуються на базі прагматичних пресупозицій, які включають національно-визначений набір загальних фонових знань. Умотивованість мовця, яка, за визначенням Ю.Н.Караулова, є «комунікативно-діяльнісною потребою», представляє собою одиницю прагматичного рівня мовної особистості [Караулов 1987, с.215], служить найбільш істотним фактором, який зумовлює її індивідуальні особливості. Дані здібності визначаються не тільки рівнем знання логічних міркувань індивіда, але й у значному ступені і його емоціями та ситуативними факторами спілкування. Багатоплановість цих факторів і відсутність достатньо стійких формальних кореляторів у мовленні мовця стає на перешкоді дослідженню прагматичної характеристики як одного з найважливіших рівнів структури мовної особистості. Мовна особистість на прагматичному рівні «зливається з особистістю у загальному, глобальному соціально-психологічному смислі, що закономірно, оскільки, за визначенням, мовна особистість є особистість, яка виражена у мові (текстах) і через мову, є особистість, яка реконструйована у основних своїх рисах на базі мовних засобів» [Караулов 1987, с.56].

Рівнева модель відображає узагальнений тип особистості. Конкретних мовних особистостей може бути безліч, вони відрізняються варіаціями значущістю кожного рівня у складі особистості. Таким чином, мовна особистість – це багатшарова та багатокомпонентна парадигма мовленнєвих особистостей. При цьому мовленнєва особистість – це мовна особистість у

парадигмі реального спілкування, у діяльності. Саме на рівні мовленнєвої особистості проявляються як національно-культурна специфіка мовної особистості, так і національно-культурна специфіка самого спілкування.

Слід відзначити також, що параметри мовної особистості характеризуються певним запасом слів, маючих той чи інший ранг частотності використання, які заповнюють абстрактні синтаксичні моделі. Якщо моделі достатньо типові для представника даного мовного колективу, то лексикон і манера мовлення можуть вказувати на його приналежність до певного соціуму, свідчити про рівень освіченості, тип характеру, вказувати на стать, вік і т.д. Мовний репертуар такої особистості, діяльність якої пов'язана з виконанням десятка соціальних ролей, повинен бути засвоєним з урахуванням мовленнєвого етикету, прийнятого у соціумі.

Таким чином, мовна особистість – соціальне явище, але в ній є й індивідуальний аспект. Індивідуальне є те, що формується через внутрішнє відношення до мови, через становлення особистісних мовних смислів. При цьому не слід забувати, що мовна особистість здійснює вплив на становлення мовних традицій. Кожна така особистість формується на основі присвоєння конкретною людиною усього мовного багатства, створеного попередниками. Мова конкретної особистості складається у більшій мірі з загального і в меншій – з індивідуальних мовних особливостей.

Проблема місця і ролі мовної особистості у сучасній науковій парадигмі знань має велике значення. У понятті мовної особистості фіксується зв'язок мови з індивідуальною свідомістю особистості. Будь яка особистість проявляє себе та свою суб'єктність не тільки через предметну діяльність, але й через спілкування, яке неможливе без мови та мовлення. Більш того, є очевидним, що людину не можна вивчити поза мовою, оскільки, важко зрозуміти, що представляє собою людина, доки ми не почуємо, як і що вона говорить. Теорія мовної особистості, опис її концептосфери є одним з перспективних напрямів сучасної лінгвістики. Особливу актуальність набуває питання про співвідношення у свідомості мовної особистості базової, інваріантної частини національної картини світу етносу і індивідуальні мовні картини світу, що виражається у слововживанні. Великий дослідницький інтерес викликає іспаномовна особистість зокрема, комплексний аналіз якої дозволить вистроїти її структурну парадигму.

Література

Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. - М.: Наука, 1998. – 640с. *Богин Г.И.* Модель языковой личности в ее отношении к разновидностям текстов. Автореф. дисс... докт. филол. наук. М.: МГУ, 1984. *Головаха Є.І.* Суспільство, що трансформується. Досвід соціологічного моніторингу в Україні. – К.: Гнозис, 1997. – 267с. *Іванишин В., Радевич –Винницький Я.* Мова і нація. – Дрогобич, 1994. – 320с. *Карасик В.И.* Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – М.: Перемена, 2002. – 477с. *Караулов Ю. Н.* Русский ассоциативный словарь как новый лингвистический источник и инструмент анализа языковой способности .Русский ассоциативный словарь. - М.: Помовский и партнеры, 1994-1996. – 218с. *Караулов Ю.Н.* Русский язык и языковая личность. – М., 1987. – 300с. *Лавринова Н.И.* Культурологический аспект

изучения теорий языковой личности // Аналитика культурологи. - №1(3). – 2005. – С.1-5. *Макеев С.А., Прибыткова И.М., Симончук Е.В.* Подвижность структуры. Современные процессы социальной мобильности. – К., 1999. – 340с. *Санчес Пуиг М., Караулов Ю.Н., Черкасова Г.А.* Ассоциативные нормы испанского и русского языков. – Москва - Мадрид, 2001. – 320с. *Сиротинина О.Б.* Языковая личность и факторы, влияющие на ее становление // Термин и слово: Межвуз. Сб.; Нижегородский ун-т. – Н.Новгород, 1997. – С. 25-33. *Фирсова Н.М.* «Современный испанский язык в Испании и странах Латинской Америки». Учебное пособие.– М.:Аст: Восток – Запад, 2007. – 352с. *Seco M.* Diccionario del español usual. 2 vols. Madrid: Aguilar,1998. – 356p.

РИБАЛКО М.-М.О.
(Нац. авіаційний ун-т)

ФУНКЦІОНУВАННЯ НЕВЕРБАЛЬНОГО ЗАСОБУ "ГОЛОС" У ДИСКУРСІ АНГЛОМОВНОГО ОБМАННИКА

This article focuses on nonverbal aspects of the liar's discourse behaviour in modern English fiction. It elucidates pragmatic and emotive peculiarities of producing a communicative influence on the interlocutor in order to deceive him/her. The nonverbal discourse behavioural component of voice used by the English-speaking liar has been viewed with regard to the emotive factor, and its pragmatic features have also been established.

Key words: *the liar's discourse, emotive intention, nonverbal means of communication, voice.*

Характеристики голосу, що є засобом трансляції вербального повідомлення, у ситуації обману можуть набувати більшої значущості за самі слова. І. І. Серякова визначає невербальний засіб комунікації "голос" як якість звучання голосу, голосові модуляції, що виступають значущими в конкретному комунікативному акті. "Інформативна значущість полягає не тільки в передачі голосом індивідуальних і соціально-індексальних характеристик людини, а й цілеспрямованих емоційних, оцінних і прагматичних виражень і впливів" [Серякова 1987, с. 38]. У статті ми не обмежуватимемося лише номінацією паралінгвістичного засобу "голос", а розширимо об'єкт за рахунок різних номінацій голосової модуляції і процесу мовлення, тобто реалізації невербального засобу в дискурсивній тканині. Предметом дослідження обрано прагматичні та емотивні особливості дискурсивної поведінки неширокого англомовного мовця. Мета публікації полягає у виявленні специфіки функціонування невербального засобу "голос" у дискурсі обманника. Відповідно до поставленої мети увагу буде зосереджено на виконанні таких завдань: встановити роль голосу в актуалізації можливого світу сфальшованої реальності та з'ясувати спектр голосових модуляцій, до яких удається неширий мовець.